תנ״ך · ראשונים · אבן עזרא · כתובים

אבן עזרא על איכה

רבנו אברהם אבן עזרא [הראב"ע]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אבן עזרא על איכה

רבנו אברהם אבן עזרא [הראב"ע]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אבן-עזרא-על-איכה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 6

פרק א 6

פסוק א 6

פסוק ב 6

פסוק ג 7

פסוק ד 7

פסוק ה 7

פסוק ו 7

פסוק ז 7

פסוק ח 7

פסוק ט 7

פסוק י 7

פסוק יא 8

פסוק יב 8

פסוק יג 8

פסוק יד 8

פסוק טו 8

פסוק טז 8

פסוק יז 8

פסוק יח 8

פסוק יט 9

פסוק כ 9

פסוק כא 9

פסוק כב 9

פרק ב 9

פסוק א 9

פסוק ב 9

פסוק ג 9

פסוק ד 9

פסוק ה 9

פסוק ו 9

פסוק ז 10

פסוק ח 10

פסוק ט 10

פסוק י 10

פסוק יא 10

פסוק יב 10

פסוק יג 10

פסוק יד 10

פסוק טו 10

פסוק טז 10

פסוק יז 10

פסוק יח 10

פסוק יט 11

פסוק כ 11

פסוק כא 11

פסוק כב 11

פרק ג 11

פסוק א 11

פסוק ב 11

פסוק ג 11

פסוק ד 11

פסוק ה 11

פסוק ו 11

פסוק ז 12
פסוק ח 12
פסוק ט 12
פסוק י 12
פסוק יא 12
פסוק יב 12
פסוק יג 12
פסוק יד 12
פסוק טו 12
פסוק טז 12
פסוק יז 12
פסוק יח 12
פסוק כ 13
פסוק כא 13
פסוק כב 13
פסוק כג 13
פסוק כד 13
פסוק כה 13
פסוק כו 13
פסוק כז 13
פסוק כח 13
פסוק כט 13
פסוק ל 13
פסוק לא 13
פסוק לב 13
פסוק לג 14
פסוק לד 14
פסוק לה 14
פסוק לו 14
פסוק לט 14
פסוק מ 14
פסוק מא 14
פסוק מב 14
פסוק מג 14
פסוק מה 14
פסוק מו 14
פסוק מז 14
פסוק מח 14
פסוק מט 14
פסוק נ 15
פסוק נא 15
פסוק נב 15
פסוק נד 15
פסוק נה 15
פסוק נו 15
פסוק נז 15
פסוק נח 15
פסוק נט 15
פסוק ס 15
פסוק סא 15
פסוק סב 15
פסוק סג 15
פסוק סד 16
פסוק סה 16
פסוק סו 16
פרק ד 16

פסוק א 16
פסוק ב 16
פסוק ג 16
פסוק ד 16
פסוק ה 16
פסוק ו 16
פסוק ז 16
פסוק ח 17
פסוק ט 17
פסוק י 17
פסוק יא 17
פסוק יב 17
פסוק יג 17
פסוק יד 17
פסוק טו 17
פסוק טז 17
פסוק יז 17
פסוק יח 17
פסוק יט 17
פסוק כ 17
פסוק כא 18
פסוק כב 18
פרק ה 18
פסוק א 18
פסוק ב 18
פסוק ג 18
פסוק ד 18
פסוק ה 18
פסוק ו 18
פסוק ז 18
פסוק ח 18
פסוק ט 19
פסוק י 19
פסוק יא 19
פסוק יב 19
פסוק יג 19
פסוק יד 19
פסוק טו 19
פסוק טז 19
פסוק יז 19
פסוק יח 20
פסוק יט 20
פסוק כ 20
פסוק כא 20
פסוק כב 20

הקדמה

אנשי אמת יבינו במדרשי קדמונינו הצדיקים, שהם נוסדים על קשט, וביציקת מדע יצוקים. וכל דבריהם כזהב וככסף, שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיהם – על דרכים רבים נחלקים. מהם חידות וסודות, ומשלים גבוהים עד שחקים. ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמץ נכשלים, ולמלאות הריקים. על כן ידמו לגופות – טעמי הפסוקים, והמדרשים – כמלבושים בגוף דבקים. מהם כמשי דקים, ומהם עבים כשקים. ודרך פשט הוא הגוף, בדברים נבחרים ובחוקים. וכן אמרו שהמקרא כפשוטו, והדברים עתיקים. ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים, הוצאתני מארץ ספרד חמת המציקים. וספרי אלו בגלותי – היו בידי מחזיקים, ויורוני לבאר ספרים, בטעמים מנופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים, ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם, אשר הם בספר ירמיה חקוקים. וכן כתוב (ירמיהו ל"ו:ב'): "קח לך מגלת ספר, וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך, על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים". ועוד כתוב: "מדוע כתבת עליה לאמר: בא יבא מלך בבל ותשחית את הארץ הזאת". ואין במגילת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה.

פרק א

פסוק א

בדד – שם נופל על זכר ועל נקבה, עם למ"ד ובחסרונו, וכן מלת "בטח":

רבתי, שרתי – מלעיל, להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יודי"ן סימן המדבר, כמו: "אויבתי לי" (מיכה ז ח), "אהבתי לדוש" (הושע י יא). ועמדה מלת "גנובתי יום" מלרע, בעבור השתנות הבי"ת:

רבתי בגוים – איננה כראשונה, רק בלשון גדולה, כמו: "ורבי המלך" (ירמיהו מא א), "על כל רב ביתו" (אסתר א ח). ונפתחה למד "למס" להורות על ה"א הדעת הנעדר. ולא נדגש המ"ם להקל על הלשון:

פסוק ב

וי"ו **בכו** תחת ה"א, כי אותיות אהו"י מתחלפות, כמו: "הסכלת עשו":

פסוק ג
יהודה – זכר ונקבה, כישראל ומצרים, "ותחזק מצרים". ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל: "דינא דבר מצרא". והישר בעיני "מן המצר", ואם הוא משונה מעט, והרי"ש ראוי להדגש. נמצא דרך זכר ונקבה כ"בית" ו"מקום":

פסוק ד
באי מועד – שהיו באים במועדים. והטוב בעיני שהוא המקדש, ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם, וכן: "בקרב מועדיך", "שרפו כל מועדי אל בארץ":
שוממין – נו"ן תמורת מ"ם, וכן: "קח לך חטין", "לקץ הימין". כי הנו"ן והמ"ם משרתים בסוף המלה, סימן רבים ורבות:
נוגות – מבנין נפעל, וכן: "נוגי ממועד", שהם מלשון "תוגה" ו"יגון". והתי"ו והנו"ן נוספים:

פסוק ה
היו צריה – כל אחד לראש, וכן: "בנות צעדה עלי שור" – כל אחת מהן:
שלו – מגזרת "שלוה":
הוגה – מן הבנין הכבד הנוסף מיגון, וכן: "תגיון נפשי":
הלכו שבי – בחסרון בי"ת, כמו "הנמצא בית ה'":

פסוק ו
יחסר מקום "אשר" אחר **כאילים**, וכן: "כמים לים מכסים":

פסוק ז
ימי עניה – כמו "כי ששת ימים עשה ה'":
ומרודיה – בגלות. והמי"ם שרש:

פסוק ח
לנידה – ללעג, כמו "מנוד ראש", ו"נוד שפתי", והוא מגזרת "נע ונד":
הזילוה – הפך הכבוד, כמו: "להוציא יקר מזולל", רק הוא משורש אחר. או טעמו: הורידוה, או עשו שתזל דמעתה:

פסוק ט
פלאים – ירדה ירידה:

פסוק י
כי ראתה גוים – על "ירושלים" (פסוק ח) שבה:

פסוק יא
זוללה – כמו: "זולל וסובא":

פסוק יב
לוא – יש אומרים מלשון "אלה", ולא מצאנוה בלא אל"ף. וטעמו: לא יגיע אליכם, מה שהגיע אלי:
עולל – נעשה לי. והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו, בעבור שאיננו בקמץ קטן, כמו: "כונן אשורי":
הוגה – כמו: "הרה":

פסוק יג
וירדנה – שב אל האש, כי ימצא לשון זכר, כמו: "תאכלנו אש לא נופח". וטעמו כמו: "לא ירדנו בפרך":

פסוק יד
ומלת **נשקד** – אין לה אב ואם, והטעם כמו "נמשך" כמו "נמהר":
והיה **ישתרגו** – מבנין התפעל, ממשפחת השריגים:
הכשיל – שב אל עול פשעי, ויחסר "אשר" אחר בידי. גם אחר קום: "עמו" או "מפניו":

פסוק טו
סלה – מגזרת "מסלה", וכן: "גת דרך ה'" מגזרת "דרך", רק "סלה" שרש אחר הוא:
גת – יקב:
בתולת – הסמוכה אל בת. ובת יהודה – כל השבט, וה"בתולה" – ירושלים:

פסוק טז
בוכיה – כמו: "פוריה":
עיני עיני יורדה מים – עין אנוש דומה ל"עין המים", והעין יורד, וכן: "יזלו מים". ושניהם פעלים עומדים:

פסוק יז
פירשה – בי"ת "בידיה" נוסף, כמו: "ותשקמו בדמעות שליש":

פסוק יח
כל "נא" בלשון "עתה", וכן: "אוי נא לנו כי חטאנו". גם: "אל נא רפא נא לה", על כן השיב השם: "הלא תכלם שבעת ימים". "יומת נא", "דבר נא", "שמע נא". ועם תוספת אל"ף – לשון בקשה. ובלשון ישמעאל הפוך, והוא כמו "עתה":

פסוק יט
למאהבי – איננו כמו: "אוהבי". וכן טעמו: למבקשים שאוהב אותם:

פסוק כ
חמרמרו – כפול העי"ן והלמ"ד, וטעמו כמו: "עכורים". וכן: "פני חמרמרו", והוא מגזרת "חומר", כי הבכי כמים, וכן: "יין חמר":

פסוק כא
הבאת יום קראת – תחסר מלת "לו" טרם "הבאת", כאילו הוא מתאוה. ויתכן להיות כמשמעו:

פסוק כב
ועולל – עשה מגזרת "עלילותיו". והנכון שטעמו כמו "סבה", וכן: "ולו נתכנו עלילות":

פרק ב

פסוק א
איכה יעיב – יש אומרים יעיב מ"עב" כמו יחשיך, והנכון יגביה עד עב:
הדום – דמות כסא קטן לרגלים:

פסוק ב
אל"ף **נאות** במקום ו"ו כמו נות כרות רועים (צפניה ב, ו), וכן תתאו לכם (במדבר לד, ז):

פסוק ג
ויבער – פועל עומד, ויחסר אף. והנכון שהוא שב אל בחרי אף:

פסוק ד
נצב ימינו – בנין נפעל. ויש ימין זכר כמו נאדרי בכח (שמות טו ו):

פסוק ה
וירב – בג' נקודות תחת היו"ד מהבנין הכבד הנוסף:
תאניה – התי"ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו (ישעיה ג כו):

פסוק ו
ויחמוס – חשף, נחמסו עקביך (ירמיהו יג כב):
סֻכּוֹ וסֻכָּתוֹ כמו חֻקּוֹ וחֻקָּתוֹ:
מועדו – כמו באי מועד (לעיל א ד):

פסוק ז
נאר – הנו"ן שרש, נארת ברית עבדך (תהלים פט מ), כמו עזב או שנא:

פסוק ח
נטה קו – תהו. (על פי: ישעיה לד יא):
חל – כמו ותעמוד בחיל (ש"ב כ טו) והוא מקום סביב חומה:

פסוק ט
אבד ושבר – שב אל השם הכתוב בפסוק הראשון:

פסוק י
ראשן – שער ראשן, או כמשמעו:

פסוק יא
חמרמרו – כראשון (לעיל א כ):
בעטף – בחסרון ה"א מבנין נפעל, כמו בהרג הרג (יחזקאל כו טו):

פסוק יב
שי"ן **בהשתפך** קודם תי"ו התפעל כמו וישתמר (מיכה ו טז):

פסוק יג
אעידך – מגזרת עדות:

פסוק יד
ותפל – כמו שוא, וכן היאכל תפל (איוב ו ו) שאין לו טעם מדרך ישרה, וכן לא נתן תפלה (איוב א כב):
משאות – נבואות, וכן משא דמשק (ישעיה יז א):
ומדוחים – שהדיחו מדרך ישרה:

פסוק טו
כלילת יופי – מגזרת כל:

פסוק טז
פצו – פתחו, כמו יפצה פיהו (איוב לה טז):

פסוק יז
בצע – כלה, וכן וידיו תבצענה (זכריה ד ט):

פסוק יח
פוגת – דבק, והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו (בראשית מה כו):

פסוק יט
רני – הרמת קול בשיר או בנהי וכן ויעבר הרנה (מ"א כב לו) הכרוז:

פסוק כ
טפוחים – מגזרת טפח, כמנהג הנשים עם ילדיהם הקטנים שיישנו:

פסוק כא
שכבו – מטעם ושכבתי עם אבותי (בראשית מז ל):

פסוק כב
מגורי – מגזרת גורו לכם מפני חרב (איוב יט כט). ויש אומרים שהטעם אנשי מגורי:

פרק ג

פסוק א
אני הגבר – אמרו קדמונים ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה, אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר, או יאמר כל אחד מישראל:

עני – סמוך, ויחסר מקום השבות או הגלות:

ראה – תחת ראיתי, וכן ונשאר אני:

עברתו – שב אל אויבי כלם. ויש אומרים שהוא שב אל אף השם, ואיננו נכון בעיני. וזה המקונן אמר כי הצר היה מענה אותו בשבט עברתו:

פסוק ב
ונהג אותי ממקומי במקום חושך:

פסוק ג
יַהֲפֹךְ יָדוֹ. המפרש ו"ו **בעברתו** על השם יפרש יהפך ידו מכתו, כמו הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט ג) והמכה ביד:

פסוק ד
בלה בשרי – הבשר והעור שירגישו בלו, והעצמות שלא ירגישו נשברו:

פסוק ה
ויקף ראש – בצרה ותלאות. או יהיה כמו ועמי תלואים (הושע יא ז), ויהיה הראש לשון נקבה, והה"א נעלם כה"א ושערה לא הפך לבן (ויקרא יג ד):

פסוק ו
במחשכים – מחשך בתוך מחשך:

פסוק ז
נחשתי – כבלים:

פסוק ח
שתם – בשי"ן כסמ"ך, וכן השירו ולא ידעתי (הושע ח ד):

פסוק ט
נתיבותי – הנתיבות הם ידועות:

פסוק י
דוב – יש אומרים כי מנהג הדוב להכריז על הארי, והוא רחוק:

פסוק יא
יש אומרים **סורר** מגזרת סירים, וכן הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב ח). והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה (שם ד טו):

פסוק יב
כמטרא – אל"ף במקום ה"א הנקבה, והוא מגזרת נוטר:

פסוק יג
אשפתו – דימה האשפה לבטן ההרה:

פסוק יד
לכל עמי – עד שהיו עמי שוחקים ממני. או לכל העם שהיה תחת ידי, כמו את עמלק ואת עמו (שמות יז יג). או היו"ד נוסף. ואין ותפלטני מריבי עמי (ש"ב כב מד) כמו עמים, כי על שאול רמוז, וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול:

פסוק טו
בי"ת **במרורים** נוסף, וכן בדמעות שליש (תהלים פ ו):

פסוק טז
ויגרס – כמו וישבר, וכן גרסה נפשי (תהלים קיט כ):
הכפישני – אין לו אח, והטעם גאלני:

פסוק יז
ותזנח – כמו ותמאס:

פסוק יח
נצחי – עמידתי בנצח שיש לי, כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישעיה סג ג) על הדם שבו יעמד החי נצחו:

פסוק כ
זכור – שם הפועל כמו בזכור בניהם. או לשון בקשה לשם, כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי:

פסוק כא
זאת – התוחלת:

פסוק כב
תמנו – כמשמעו, או הנו"ן תחת חסרון הכפל:

פסוק כג
חדשים – הם החסדים:
לבקרים – בכל יום, כמו לבקרים אצמית (תהלים קא ח):
רבה – גדלה, או כמשמעו:

פסוק כד
אמרה – לי:

פסוק כה
תדרשנו – באמת:

פסוק כו
ו"ו **ויחיל** כמו פ"ה רפה בלשון ישמעאל:

פסוק כז
עול – מוסר:

פסוק כח
כי נטל עליו – העול:

פסוק כט
יתן בעפר פיהו – ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו:

פסוק ל
בי"ת **בחרפה** נוסף, כבי"ת השביעני במרורים (לעיל פסוק טו):

פסוק לא
יזנח – ימאס:

פסוק לב
ורחם – כמו ירחם, וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים (בראשית כח כא):

פסוק לג
מלבו – מרצונו:

ויגא – אל"ף תחת ה"א, והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הַיְצֵא אתך (בראשית ח יז):

פסוק לד
לדכא – אל"ף לדכא שורש:

פסוק לה
לְהַטּוֹת. מלת הטה עם משפט כמו עוות:

פסוק לו
לא ראה. – בחכמה להיות כן:

פסוק לט
יתאונן – מגזרת און:

פסוק מ
נחפשה – מבנין הקל:

פסוק מא
נשא לבבנו – כטעם וישא משאת (בראשית מג לד):

פסוק מב
אל"ף אנחנו נוסף:

פסוק מג
סכתה – מפעלי הכפל:

פסוק מה
סחי – מגזרת וסחיתי עפרה (יחזקאל כו ד) כטעם טלטול:

פסוק מו
פצו – פתחו:

פסוק מז
השאת – כמו השואה, יהיה האל"ף ראוי להראות:

פסוק מח
פלגי מים – נהרים פלגים הם:

פסוק מט
תדמה – כטעם לא תדמה לכל עינו, והוא רחוק:

ה"א **הפוגות** כמו תי"ו תרומות:

פסוק נ
ישקיף – כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו:

פסוק נא
יש אומרים **עיני עוללה** – האחרון, ויפרשו עוללה כעוללות בציר (מיכה ז, א). והישר בעיני מגזרת ועולל למו (איכה א, כב):

פסוק נב
חנם – שב אל אויבי:

פסוק נד
צפו – כמו שחו (חבקוק ג, ו), מגזרת אשר הציף (דברים יא ד):

פסוק נה
תחתיות – מתחתיות התחתיות:

פסוק נו
לרוחתי – שתעשה לי רוחה, או עת רוחתי ושועתי:

פסוק נז
קרבת – קרוב מצאתיך:

פסוק נח
רבת. מה שהייתי אני רב רבת אתה ה':

פסוק נט
עותתי – העוות שעשו לי:

פסוק ס
נקמתם – בפרהסיא:

פסוק סא
חרפתם – בגלוי:

פסוק סב
עלי – לרעתי:

פסוק סג
מנגינתם – כמו נגינתם, והמ"ם נוסף:

פסוק סד
גמול – בסמוך ובמוכרת שוה:

פסוק סה
מגנת – יש אומרים שדגשות הנו"ן נוסף, והוא מגזרת מְגֵן צָרֶיךָ (בראשית יד כ) על משקל אכילה. והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל (ישעיה לא ה):
תאלתך – מגזרת אלה והתי"ו נוסף, כמו תאנתה מי ישיבנה (ירמיה ב כד):

פסוק סו
שמי ה' – הוא כמו שמיך, כמו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד א):

פרק ד

פסוק א
איכה יועם – יש אומרים יועם כמו חשך, תרגום וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע (ויקרא יג ו) עמיא מכתשא. והישר בעיני כמו לא עממוהו (יחזקאל לא ח), ומשקלו לחם יוּדָק (ישעיה כח כח):

פסוק ב
אל"ף **המסלאים** תחת ה"א השרש, כי הה"א הנעלם לא ימצא בתוך המלה:

פסוק ג
חלצו – כמו וחלצה נעלו (דברים כה ט). יש לשון זכר ונקבה:

פסוק ד
פורש – כמו פָּרֹס לָרָעֵב (ישעיה נח ז), והוא פת לחם פתותה:

פסוק ה
האוכלים – שיתעדנו:
תולע – כתולעת שני:

פסוק ו
חלו – מלשון חיל, ואחרים אמרו כמו עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל (ירמיה כג יט):

פסוק ז
משלג ומחלב – כפול, וכן **ספיר** כמו **פנינים**. וכן טעמו מ"ם מפנינים מושך עצמו ואחר עמו, כמ"ם מאל אביך (בראשית מט כה) כאילו נגזרו מספיר. ולבנת (שמות כד י) כמו לבנה, והעד "כמעשה", ובמקום אחר אבן (יחזקאל א כו):

פסוק ח
משחור – יותר מן השחרות והוא שם:

צפד – כמו דבק, והוא שם לבדו:

פסוק ט
שהם יזבו – והם מדוקרים:

פסוק י
לברות – מגזרת לְהַבְרוֹת את דוד (ש"ב ג לה) והם שני בניינים:

פסוק יא
ויצת אש – דמה האף לאש:

פסוק יב
תבל – מקום הישוב:

פסוק יג
דם צדיקים – דם כל צדיק וצדיק, וכן בלב חכמים (קהלת ז ד):

פסוק יד
עורים – כעורים, וכן אש אוכלה הוא (דברים ד כד):

נגאלו – מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו:

פסוק טו
סורו גוי **טמא**:

נצו – יש להם נוצה כעוף, וכן נצא תצא (ירמיה מח ט):

פסוק טז
פני ה' – זעף, כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח):

פסוק יז
בצפיתנו – אין לו משקל:

פסוק יח
צדו – כאילו צדו צעדינו:

פסוק יט
וכן ויאמר **דלקונו** כמו כי דלקת אחרי (בראשית לא, לו):

פסוק כ
בשחיתותם – כמו בשחתם נתפש (יחזקאל יט ד):

פסוק כא
עוץ – שנים הם, והם ארמים:

פסוק כב
לא יוסיף – שב אל עוונך, ועליו ישוב פקד. או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפנו:

פרק ה

פסוק א
זכור – הזכור בלב והמבט בעין. והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה:

פסוק ב
נחלתנו – שדות וכרמים, מכורה לזרים שהם בארצנו:

פסוק ג
יתומים – ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו:

ואין אב - ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים:

פסוק ד
מימינו – אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב, כי העיר יושבת במצור מן אויב:

פסוק ה
על – ואם אנחנו מביאים המים או העצים, על צוארנו נרדפנו, הצר רדפנו ויגענו חנם, כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים:

פסוק ו
מצרים נָתַנּוּ יד – דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש, כי זאת הנו"ן סימן המדברים. ונתינת היד שבועה וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ (יחזקאל יז יח) והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבע:

פסוק ז
אבותינו – זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו, כטעם פוקד עון אבות על בנים:

פסוק ח
עבדים – ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו:

פורק – כמו מציל, כמו ויפרקנו מצרינו (תהלים קלו כד), ושניהם מגזרת מפרק הרים (מ"א יט יא):

פסוק ט

בנפשנו – בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו. והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום (דהי"א יא יט):

פסוק י

עורנו – ואם לא נסתכן להביא לחם נמות ברעב:

נכמרו – כמו יבערו ויקדו. ונכמרו כי נכמרו רחמיו (בראשית מג ל):

פסוק יא

נשים – לא די לנו צרת הרעב עד שעינו העבדים נשינו. וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי:

פסוק יב

שרים – אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפילו הם נתלו בזרועם. ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה:

פסוק יג

נשאו – בחורים לטחון, ויהיה טחון שם הפועל, כמו נלאיתי נשוא (ישעיה א יד), וכשל כח הנערים בהניע עץ הטחנה. ויש אומרים שהוא כמשמעו, והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים:

פסוק יד

זקנים – מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים:

פסוק טו

שבת – על הקרבנות שנכרתו:

ומחולנו – המחוללים והמשוררים:

פסוק טז

נפלה – בית המקדש מקום השכינה:

פסוק יז

על זה היה דוה לבנו – והעין חשכה מרוב הבכי:

פסוק יח
על הר ציון ששמם – פועל עבר, כמו כאשר אהב (בראשית כז יד):
שועלים – מנהגם להיות בחורבנות:
הלכו בו – המהלכים, כמו ויחנטו אותו (בראשית נ כו). ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד. ובעבור שמצאתי עָרוֹם הִלְכוּ (איוב כד י) הוצרכתי לדקדוק הראשון:

פסוק יט
אתה ה' – ידענו כי מלכותך לא תסור, ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה:

פסוק כ
למה – בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה:

פסוק כא
השיבנו – לעיר משכן שמך, ונשוב לעבדך כימי קדם:

פסוק כב
כי – השיבנו מהרה, אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר בעיני להיותו כי אם מאוס מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי, והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האומללים, ויעמיד השר מיכאל, להליץ טוב על ישראל, ובא לציון גואל: